IR - R A B A'

minn Tarcisio Zarb

Nota: Dan huwa programm li is-Sur Tarcisio Zarb kien tella' fuq Radju Malta fis-snin Sebghin. Dan il-programm ta' natura folkloristika jaghti harsa lejn is-sena metereologika u x-xejriet ewlenin li jghaddu minnhom l-istaguni. Huwa mqassam bejn taghrif miktub mill-awtur, kif ukoll riproduzzjonijiet ta' intervisti li l-awtur ghamel ma' nies anzjani. (R. tfisser lehen ta' ragel, M. lehen ta' mara, li qraw il-kitba fil-programm.)

R. Minn fuq il-gholja sa tarf il-bajja fil-boghod 'l isfel, il-eghlieqi imtarrga mal-wied jixhdu snin twal ta' hidma bla heda. Rekknuh il-bdiewa t-trab ghax ghaziz aktar minn dawl l-ghajnejn. Bis-sabar bena l-bidwi hitan tas-sejjieh biex l-ilmijiet tax-xitwa ma jgorrux id-deheb-hamrija lejn il-bahar u jhallilhom ma' wicchom blat gheri zonqri. Hawlu s-sigar, haffru bjar fondi, fittxew l-ilma gieri biex isaqqu meta l-art tinxef u titbaskat. U l-bidwi bakkar u sahar. U tghawweg matul l-istaguni bhal gherq niexef biex ha dak li seta' mill-hamrija.
M. Illum ghawnhekk l-gholja thaddar. Sa fejn twassal il-vista ta' l-ghajn...hbula u hbula ta' dwieli jitkaxkru f'xemx tizreg. U ta' kull sena f'dan iz-zmien meta jhossu s-sajf diehel sewwa, iz-zragen ihaddru, jixxettlu u jfuru. Ftit taz-zmien biss jghaddi, u l-eghnieqed jimlew u jsiru. L-iswed ehla jingabar kmieni u jitkisser fl-ghassara. Il-meraq ahmar tuta inixxi gelgul u jigri shun fil-vini.
R. Marbuta qalbi mieghek, ja art ghalkemm naf li mhiniex se nistaghna kif gieb u lahaq. Id-dinja tal-berah ta' madwari mahsula mill-irjieh, ix-xita u x-xemx jigbduni u jsahhruni. Sakemm Alla jislifni l-ghomor, u nkun niflah immidd rigel wara' rigel, mieghek nibqa' marbut, o art.
M. Illum ghandu qrib sewwa t-tmenin. Il-vista ta' ghajnejh ftit ftit qed thallieh. In-nuccali ma jservieh ghalxejn, allavolja xorta wahda jisthi jilbsu. Ir-raba' li ghandu imqabbel ghandu ftit li xejn jaghti eghlejjel, ghax nieqes mix-xoghol u mill-hidma. Il-bidwi xih, miskin, u ma jiflahx jahdem. Izda jekk b'kumbinazzjoni ghal xis-sitta ta' filghodu tkun ghaddej minn hdejn Tal-Balal 'l Gomu ghandek tarah tielgha bil-horga fuq dahru. Il-barba zijuh hemm kien miet, fuq it-turretta tal-kamra li hemm f'nofs l-ghalqa. Izda aktar imut jekk jehda milli ta' kuljum jitla' Tal-Balal ghax jigri...li dment li ghandu sahhtu jibqa' jistinka, izda jistenbah jum

wiehed u jhossu mitruh u maghsur bhal lumija. Imbaghad ikollu jerfa' u jhalli r-raba, u fi ftit jiem jintemm qisu qatt ma kien.

R. Din hija r-raba, l-art li ssejjah lill-bdiewa taghna, u li ilha ssejhilhom ghal zmien twil. Ghal zmien twil Malta kienet tiddependi mill-art taghha sabiex tghajjex l-uliedha. Il-bahar li jdawwarha ukoll ghena biex titma' l-hluq taghha. L-istess bhal hafna artijiet ta' madwar il-Mediterran ghal zmien twil Malta kienet tghix mill-biedja, ghalkemm f'kuntrast ma' dawn l-istess artijiet ghal sekli shah, l-ekonomija taghha kienet ibbazata fuq is-servizzi li l-Maltin kienu jaghtu lill-forzi barranin.

M. Il-bidla ta' Malta li ghannew fuqha l-poeti mill-fazi tal-biedja ghall-fazi industrijali kienet bidla li saret bil-mod il-mod. Madankollu jekk naghtu harsa lejn Malta tas-seklu l-iehor u inqabbluha ma' Malta tas-seklu taghna, naraw li hemm differneza kbira fl-istruttura tax-xoghlijiet. Fejn fis-seklu l-iehor il-bicca l-kbira tal-Maltin kienu jahdmu l-art u ja-qilghu l-ghixien taghhom minnha fis-seklu taghna ftit huma dawk li jahdmu bhala bdiewa biss. M'ghandniex xi nghidu, din il-bidla minn pajjiz agrikolu ghal pajjiz industrijalizzat gabet bidla kbira fir-ritmu tal-hajja. Sa seklu ilu, ir-rahal Malti, nghidu ahna, kien l-uniku post li minnu l-bidwi Malti kien jikseb l-ghixien tieghu u fl-istess hin ikollu fejn iqat-ta' l-hin. Illum il-bicca l-kbira tal-Maltin qeghdin johorgu mir-rahal taghhom u jahdmu barra minnu.

R. Madankollu xorta wahda jibqa' l-fatt li hafna bdiewa ghalkemm m'ghadhomx jahdmu fl-eghlieqi taghhom il-hin kollu, dejjem izommu dik in-nitfa raba' fejn imorru jqattghu ftit tal-hin. B'hekk jirnexxilhom jipprovdu l-affarijiet necessarji ghalihom u ghall-familja taghhom. Hafna drabi nsibu ukoll xi familji li jzommu xi moghza jew tnejn biex mill-halib taghha jaghmlu l-gbejniet friski. Kif jghidu, kull qaddis ighin. U l-familja dejjem trid. Baskal ghandu nitfa ghalqa, u dejjem jitfaghla xkertejn patota. Imnalla kienu dawk is-sighajn li wirtet martu Dolor m'ghand missierha, Alla jahfrilha.

M. M'ghandniex xi nghidu, dan ix-xoghol ta' bejgh ta' gbejniet u nghidu ahna xi tigiega, dan taghmlu l-mara. F'xi rahal, ghalhekk ghandek sal-gurnata sagrosanta ta' llum tara xi mara jew it-tifel taghha, tohrog tirgha z-zewg meghziet taghha. Imbaghad meta t-tfal jitfarfru daqsxejn, imbilli izzid zewg meghziet ohra ma taghmilx hazin Rozarja, ghax kif jghidu, bil-qatra il-qatra timtela' il-garra.

R. Is-sena kollha l-bidwi jahdem l-art. Din hija d-dinja tieghu. Huwa l-principal ta' l-azjenda agrikola li jahdimha wahdu jew ma' haddiehor. M'ghandniex xi nghidu l-art tvarja fid-daqs kif ukoll fil-produttivita` ghaliex hafna drabi il-bidwi ikollu eghlieqi ta' kwalita` differenti: raba' baghli jew saqwi, imhawwel bis-sigar tal-frott, ecc. Illum il-gurnata ma

nistghux nghidu li hawn azjendi agrikoli kbar. F'dawn l-ahhar mitt sena dawn aktarx li naqsu. Biex nifhmu ahjar din ix-xejra ghandna niftakru li matul dan iz-zmien, u specjalment f'dawn l-ahhar tletin sena, l-art agrikola naqset ghax fuqha bnew djar u vilel, toroq u stabbilimenti militari, fabbriki u lukandi. Madankollu ikollna nghidu wkoll, li l-espansjoni urbanistika u industrijali ma saritx ghal kollox billi naqset l-art ghammiela jew li kienet taghti ftit ucuh, bhalma jkollna nfakkru li l-art agrikola matul is-snin sa l-ahhar gwerra zdiedet xi ftit bl-izvilupp ta' art li dari kienet moxa jew bi ftit hamrija. Imma meta tqis kollox ma' kollox, ikollna nammettu li l-art agrikola, materja prima tal-bidwi, naqset.

M. Nergghu nintefghu lura fiz-zmien, zmien li ghadu jitharken f'certi rkejjen Maltin tal-gurnata ta'llum ukoll, u naraw kif il-hidma tal-bidwi Malti hija riflessa f'hafna mill-ghidut tieghu. Jannar, Frar,Marzu, April; Mejju, Gunju Lulju Awwissu; Settembru, Ottubru, Novembru Dicembru; dawn huma x-xhur tas-sena li matulhom il-bidwi ftit li xejn jehda mill-hidma. Tul kull xahar hemm xoghol li jrid isir; hemm hwejjeg li jrid jahseb fihom. Ghalhekk tul snin ta' osservazzjoni mill-qrib tan-natura, il-bidwi nduna li Jannar minhabba l-istess kesha li taghmel hafna mill-ucuh jinqerdu. Madankollu daqsxejn xita tiswa mitqla deheb ghaliex l-ucuh jispuntaw. Ghalhekk jghid il-bidwi fil-waqt li jhares barra mit-tieqa tal-ghorfa tar-razzett tieghu: "Jannar bardan meta jsib l-art liebsa jnezzaghha u meta ma jsibhiex liebsa jlibbisha" itaptap fuq dahar il-hmara u jintefa' jilghab mal-mohriet, filwaqt li x-xita ttektek u tlangas kotrana. Ghalkemm hej iz-zejjed imbidded, u ma jiehux pjacir bih. U miskin il-hmar jibza' ghalih il-bidwi, li ma jmurx jghaddi Jannar u jqaxxarlu gildu bil-bard.

R. F'dan ix-xahar jahbat dak li fiz-zmien kienu jghidulu Ghid il-Hamiem u li llum insejhulu l-Epifanija. Jghidulu Ghid il-Hamiem ghaliex f'dan iz-zmien il-Madonna kienet offriet rigal ta' hamiem fit-tempju meta marret tipprezenta lil-Gesu`. F'dan iz-zmien il-bidwi joqghod attent li ma tantx jghaffeg fl-ghalqa tieghu, ghaliex dan jista' jaghmel hafna hsara. Ghalhekk isimghu jghid u jtenni filwaqt li jizra l-kemmun: "Taf x' kien jghid missieri? Wara l-hamiem ibza' ghall-art, ghax it-tghaffig igibilha bosta mard." F"dan ix-xahar, fi zmien, il-qoton kien ikun fl-ahjar tieghu. Nghidu fi zmien, ghaliex din kienet wahda mill-aktar industriji maghrufa li kienet thalli qliegh kbir lill-bdiewa Maltin. Bizzejjed nghidu, fl-ewwel nofs tas-seklu li ghadda il-qoton kien re f'Malta. Il-bdiewa Maltin sahansitra waslu biex qacctu d-dwieli u z-zebbug biex zerghu il-qoton. Il-bejgh ta' dan il-prodott lahaq il-quccata tieghu fi zmien il-gwerra civili fl-Amerka, meta fl-Amerka dan is-suq ha daqqa kbira. It-tmiem ta' din l-industrija sehh fl-ahhar snin tas-seklu li ghadda. Ghalhekk immaginaw x-xoghol

kien ikun hawn f'dan ix-xahar. Mhux ta' bxejn, mela,Min ma jahratx f'dan ix-xahar ftit qoton idahhal id-dar u min jahrat jiehu l-qoton id-dar.

M. F'Jannar il-bidwi jiehu hsieb li jaqta' l-qasab. U ma jistghax isib zmien ahjar, ghaliex f'dan ix-xahar li ghandu minn kollox, ir-rih zgur imidd l-istess qasab ma' l-art. Frar.......F'dan ix-xahar, harsa hafifa madwarek gewwa l-kampanja ghandek tara li kull haxixa, xitla, ghadira, laqxa, tkun mimlija bin-nwar. Mill-hitan, kull haxixa tibda tohrog, tixxennaq ghad-dawl ta' barra. L-ibjar jimtlew sa ruh ommhom ghax Frar ifawwar, ixebba' r-raba' u jimla l-bjar. Ghalhekk f'dan ix-xahar il-bidwi jkun fl-hena ta' qalbu.

R. Dan huwa x-xahar li fih il-bdiewa jistghu jghidu jekk hux se jkollhom sena tajba jew le, ghaliex dan ix-xahar jikxef l-ghawar kienu jghidu. Dan huwa wkoll zmien il-kabocci, izda mhux kabocci tajba, imma kabocci li tinghata biss lill-hmir. Il-bidwi johrog fil-ghalqa jaghti titwila lejn is-silla halli jara kif inhi sejra. Jekk is-silla f'Santu Mattija tkun bi tliet werqiet, tintena tliet tinjiet, jghidlek, filwaqt li jitghaxxaq, ghax dan ifisser li is-silla tkun se taghmel gmielha.

M. F'dan ix-xahar il-bidwi ta' l-imghoddi xejn ma kien jiehu pjacir jekk is-sena tahbat wahda bisestili ghax jghidu li din ma tfissirx risq tajjeb ghall-hsad. Nannu tal-bdiewa qalilna li meta Frar ikollu s-slejjef ahjar il-bidwi joqghod mal-gwejjef. Il-kelma slejjef, hawnhekk, kompla n-nannu tal-bdiewa tirreferi ghall-ahhar jiem ta' Frar u l-ewwel jiem ta' Marzu. F'dan ix-xahar, kompla jghidilna, t-tin ahjar ikun daqs widnejn ta' far.

R. Joghxa l-bidwi fix-xahar ta' Marzu meta jidher il-busuf u l-farfett jibda jittajjar, ghax l-art tkun sahnet u l-ucuh taqbez kollha nwajjar. Il-busuf mhux hlief hanfusa tal-ful, qalilna n-nannu. F'dan ix-xahar il-bidwi jintefa' jahleb in-naghag, il-moghoz, il-baqar imsemmna. It-tewma jfittixha u jsibha, ghaliex f'dan ix-xahar ir-rimi tal-berwieq u t-tewm safi f'werqu. Jinzlu t-tfal jisirqu mill-ghalqa tal-bidwi, li min jaf kemm hadem u stinka, l-ful hadrani. Il-brieghed ma jonqsux ukoll, ghax fi zmien il-ful jidhru l-brieghed.

M. Il-flissjonijiet ma jonqsux, u ghalhekk xejn ma jiehu pjacir il-bidwi li x-xoghol tieghu irid jaghmlu hu, ghax il-flissjonijiet komuni daqs ix-xebbiet. Jekk f'dan ix-xahar il-bidwi jkun fadallu xi ftit kabocci m'ghandux x'jaghmel biha hlief li jaghtiha lill-hmar miskin, ghax il-bniedem ma jhobbhiex il-kabocci ta' dax-xahar. Hasra jekk dan ix-xahar inigges, ghax il-bidwi ma jistenniex hlief ghaks u ghaks kbir. Daqsxejn xita ttellghu is-sema lill-bidwi f'dan ix-xahar, ghax xita hrug Marzu dhul April, karru deheb iehor harir. Jekk tghaddi minn qalb ir-raba' f'dan ix-xahar, tarah il-bidwi jistenna n-natura tghin liz-zara' bis-sbula f'halqu.

UNIVERSITY OF MALTA MELITENSIA -MAIN LIBRARY-

R. Jidhol April, il-bidwi gmielu jbiegh il-patata, ghax dan hu zmien il-haruf, u l-ixkora tal-patata tibda thuf. Dan iz-zmien, billi huwa zmien l-Ghid, il-patata u l-haruf fil-forn hija aktar ikla favorita. Issa l-qamh ikun kiber sewwa u jkun qieghed jimtela gmielu. Ghalhekk il-hobz jasal fil-mindil. Il-bidwi jqis li f'dan ix-xahar il-bidwi jinzel nizla sal-wied biex itella' l-mohriet minn hemm, ghax issa ma jkollux wisq x'jambih, u l-hena tieghu qalb l-ucuh tar-raba' kollha taqbez u ttir.

M. "Grazzi Mulej, ghax-xita t'April, Grazzi" jghid b'idu miftuha l-bidwi bi tbissima fuq fommu. F'dax-xahar bexxa xita tiswa karru deheb fin.

R. Minkejja li Mejju ghandu r-reputazzjoni li huwa x-xahar tad-disgrazzji, fl-istess hin tal-grazzja t'Alla kollha, ghaliex Mejju hobz u sikkina u minn kull gid jibda jaghtina. Mal-hitan tara l-kappar, ghalhekk meta ma jkollux x'jaghmel, il-bidwi johrog jigbor il-kappar halli l-mara tieghu ikollha xi tbiegh:"kapparija kappar" fl-irhula u fl-ibliet, bil-qawwara fuq rasha. M'ghandniex xi nghidu, f'dan ix-xahar il-bidwi joqghod attent ukoll mill-irjieh li jonfhu bla razan.

R. Meta jidhol Gunju l-andar bil-halel kbar jaghti lin-nies u lill-hmar, ghaliex dan ix-xahar jaghti lill-bdiewa il-qamh li minnu jaghmlu d-dqieq li minnu jaghmlu l-hobz. Id-dris ma jonqosx. F'dan ix-xahar il-bidwi jibda jahdem kemm jiflah biex jaqta' l-ewwel frott. U b'seba' ghajnejn joqghod attent li ma jaqlibx l-art bil-mohriet, li ma jmurx jigri li x-xemx tiehu l-grass tal-hamrija. Jishet is-siegha u l-mument li s-sema jfettillu jbexxex allahares qatt, ghaliex dan jaghmel hazin hafna, b'mod specjali lill-qiegha.

M. Tajjeb id-dullieh. Grazzi Lulju. Hdejn il-bahar jiekluh id-dullieh, in-nisa lewn il-halib. U fir-raba' l-bidwi jahdem u jistinka attent issa li l-berghuda issa tibda tolfoq ma taghmilx hsara lill-dan il-povru dulliegh. Ghax x-jieklu n-nisa lahamhom halib, hdejn il-bahar? Dan huwa zmien li t-tin jibda jbexxaq fommu, u min ghandu xebba jzewwigha u min ghandu guvni jzommu. U taht ix-xemx kiefra, kif jissaporti dak il-povru bidwi, hemm hada l-bir, jahdem u jistinka?

R. Issa dahal Awwissu, x-xemx izzid fil-qilla taghha u filwaqt li l-uriezaq jghannu is-solita monotonija taghhom, il-bidwi jaqta' l-harrub u jizra t-tewm. U ma jiehux pjacir bl-abbundanza tal-frott. ghaliex frott tajjeb suq hazin. Is-sigra issa kollha frottata, u tajjeb il-frott. Ghasel jinzil-lek, zqur li ahjar minn platt kawlata f'dan iz-zmien. L-gheneb issa tajjeb biex tieklu ghax fl-aqwa tieghu, u dak id-daqsxejn ta' werzieq ma jridx li jehda minn ghanjietu u t-tferfir ta' gwenhajh. Jghidu li f'dak il-hin ikun qed isajjar l-gheneb...Tghid veru?

M. U tasal Santa Marija, il-bidwi issa jizra t-tomnija. M'hemmx li jehda dal-povru bidwi. Minn sbieh Alla sa dlam

Alla m'hemmx li jieqaf daqsxejn. Hallih it-tin li f'Awwissu tibda tmissu. Issa l-bidwi jrid jizra bikri biex ikollu x'jikri. X'jimporta li x-xemx? Id-dirghajn b'sahhithom. Dan iz-zmien huwa prezzjuz. Biex ikun hemm hsad kotran, hemm bzonn li l-bidwi jintefa' b'ruhu u b'gismu f'dan ix-xahar sabiex ikollu hsad abbundanti.

R. Settembru hu xahar ta' tahbit. L-gheneb issa hela u jrid jinqata' kemm jista' jkun malajr. Ma tafx x'ifettillu l-ajru jtalla' u taghmel xi bexxa xita. L-ilma hazin jaghmillu lill-dan l-gheneb ghax jifqghu u jhassru. Ghalhekk arah lill-bidwi flimkien ma' martu u uliedu, anki Toni, ghalkemm ghadu zghir hafna, kollha jaqtghu l-gheneb. Aqta', imla, kaxkar u gorr, sigha wara' l-ohra bla waqfien. Alla jbierek x'gid, kemm ghamel dis-sena, kemm hu sabih, x'kull ghanqud. Il-bdiewa jhobbu jzommu ftit ghalihom biex jaghsruh ghax illum imkien ma ssib ftit inbid tajjeb. Min irid l-inbid pur ta' l-ghenba irid jaghmlu hu, mill-bqija zebgha tixrob. Li jibqa' jbieghu bil-qantar lill-ghassara kbar. U l-inbid gej is-sena kollha. U l-gwiebi ma jinxfu qatt. Mela ma tafx li daz-zmien l-inbid ma jsirx biss mill-gheneb?

M. Dan ix-xahar, il-bidwi, ghalkemm mehdi fuq xogholu bl-gheneb, ikollu cans ukoll jizra' it-tewm u jaqta' r-rummien, habta tal-festa ta' San Mattew u l-festa ta' San Mikiel. La jidhol ix-xahar tar-Ruzarju, il-bidwi jahrat u jtenni biex meta jigi l-hsad ikun kuntent u ghal-qalbu ghax il-hsad ikun kbir. Issa z-zara' tkun gholiet 'l fuq mill-art, tant li jekk ikollok ghattuqa mahruba, fiha facilment titlifha, ghax malajr tinhbie-lek. U arah il-bidwi hawtiel iniggez il-hmara u jghajjat "hej! hej!. Jekk ikun fadallu xi ftit ta' l-gheneb gewwa t-tubru malajr jithassar u jmut.

R. Is-sigar taz-zebbug kienu bil-gzuz f'Malta. Illum m'ghadhomx, ghalkemm ghad ghandna certi postijiet li jgibu dan l-isem. Ix-xahar ta' Novembru huwa xahar li fih il-bidwi tarah jaqta' z-zebbug u l-ftit tamal li jista' jkollu. Imba-ghad tarah ikissru u jzemblu. Issa joqghod b'seba' ghajnejn li ma jghaffigx fuq l-art. Tistaghgeb ghal festa ta' San Anard li tigi f'dan ix-xahar l-anqas l-istess sponsun ma jmidd sa-qajh, ara kemm ghandek toqghod attent li ma tirfisx kif gie gie. Issa z-zriegh ikun fl-aqwa tieghu; ghalhekk arani u tkellimnix. Il-granet issa jiqsaru u x-xoghol irid isir, inkella nbatu s-sena kollha bi hgara. U n-nies tiekol. Sa dan ix-xahar zgur li tkun kielet nofs il-prodott kollu tas-sena. Ghalhekk izra, ja bidwi hawtiel.

M. Jekk ghandek tizra l-ful. izirghu nhar Santa Katrini. Ghax bla ghadd ikunu l-imziewed, u l-ful jikber u jitkattar halli n-nies ikollhom ghall-bigilla, b'sold jaghmlu festa, u festa kbira. Issa t-tin qed jarmi gmielu u l-inbid li min jaf kemm hadem fuqu l-bidwi tista' tixorbu sa tisker. M'ghandniex xi nghidu it-tin tac-cappa tajjeb hafna. Jitkellem in-nannu

tat-tin tac-cappa bil-lingwa tieghu:
R. Naqta' t-tin minn gos-sigra. Nitla' fuq il-blot. U nqassmu, kull tina maqsuma tnejn. Imbaghad, la jinxef, wara' tlitt ijiem, erbat ijiem, inhallieh fix-xemx. Nigbru, u meta nara biex inross kertell tin, nibda nixhet saff saff gel kertell. U kull saff naghmillu l-gheneb iswed. U naghmillu xi daqsxejn anizetta, biex ikun tajjeb, imbaghad meta tasal ix-xitwa nibdew naqalghu xi kappa biex nikluwha. Inti tifhem?
M. Meta kont taqsmu ma kienx jithammeg?
R. Le; taghmlu fuq il-bejt u ma kienx jithammeg. Kien jigi n-nahal jehodlu l-ghasel. Ghax it-tin fih l-ghasel.
M. Kif kont trossu?
R. Tahsel saqajk, tilbes xi hoga f'saqajk, oggett nadif, u trussu b'sieqek kemm tiflah. U ggibu hadid. Imbaghad, meta jasal iz-zmien, tibda taqla' xi daqsxejn minnu.
M. Kemm kontu thalluh biex jinxef?
R. Xi erba' jew hamest ijiem. Skond it-temp x'jaghmel. Konna nitilghu mal-blot u nqassmuh hemm...blot kbir tal-qawwi. Inti tifhem?
M. Kontu tbieghuh jew izzommuh ghalikom?
R. Jekk ikollna busta konna nbieghuh. Konna nimlew tnox, hmistox il-kartell kull sena. U dak iz-zmien kinna nbieghu nofs lira l-qantor. B'xejn. Kartell kien ikun fih tmintox il-wizna jew dsatox.
M.U meta kontu se tiekluh, intom x'kontu taghmlu?
R. Dok indahhluh gewwa. Indawru t-tiben mal-krietel, naghlquh u nerhulu. Illum jaqbillek, qabel ma trussu, tinfurnoh naqra, ikollok maghlfejn, iddahhalhom gol-forn u thallihom hemm nofs siegha u inbaghad tohroghom.
R. Jghid il-proverbju, li m'ghandniex xi nghidu, il-bidwi Malti jafu bl-amment ghax tghallmu m'and in-nannu li, illi kieku kien ghadu haj ghandu l-fuq minn mija u hamsin sena; Mill-Kuncizzjoni sal-Milied erfa' l-mohriet minn halq il-wied u qieghed l-ixkubetta fuq l-utiet. F'Dicembru, iz-zara' tkun telghet moghla sieq ta' tarbija, tarbija mhux hazin, mhux minn dawk li anqas ghoddhom inholqu. Iz-zara' bikrija issa tkun ga lahqet kibret sewwa.
M. Dik kienet girja hafifa matul is-sena li matulha l-bidwi jahdem kemm jiflah biex jara li kollox imur sew. Semmejna hafna drabi il-hart. Ghalhekk ikun tajjeb jekk nghidu xi haga dwar dan il-mod ta' kif il-bidwi Malti kien iqalleb il-hamrija tul is-snin. Fl-imghoddi l-mohriet kien jingibed minn zewg baqriet, haga li mhux takemm tarha llum il-gurnata. Il-hmara, iz-ziemel jew il-baghal jghinuh ukoll lill-bidwi, li filwaqt izeffen triqtu mghallma warajh, imejjel il-mohriet l-hemm u l-hawn u l-fuq u l-isfel, jitghaxxaq jara radda radda timtela' l-ghalqa. Sadattant l-eghruq u l-haxix li nsejhulu hazin, bhaxxewk, tfief u hafur jitqacctu minn eghruqhom. Ir-raded ghalhekk ikunu lesti biex jinzerghu xi zrierah. M'ghandniex xi

nghidu, l-mutur tal-hart, hafna drabi qieghed jiehu post il-mohriet u l-poezija u t-tbatija tieghu. Izda dan, flok radda wahda f'hin wiehed jaghmel erbgha jew sitta u flok jiehu saghtejn jiehu nofs siegha.

R. U x'kont tilbes matul is-snin, ja bidwi Malti? M'ghandix nahseb li kont tilbes xi lbies tal-ghageb, hemm fir-raba' minn sbieh Alla sa dlam Alla. Nahsewb li kont pjuttost fqir f-ilbiesek? Il-beritta ghadha moda sa llum fuq rasek.

M. Brieret l-aktar li kien ikun hemm tas-suldati. Dak iz-zmien kien hemm hwejjeg tas-suldati bir-radam. Fost ohrajn kien hemm zewg kwalitajiet ta' brieret. Brieret zghar, hekk nghidulhom, jixbhu l-dik taghna ta' llum, imma ma kienx fiha pizz; taqbadha hekk kif tista'; kien ikun hawn dawk tas-suldati tal-gezwira. Imbaghad kien hawn brieret ohra, kull wahda daqs ftira. Qisha hobza hekk kbira, b'zigarelli kbar hekk. Min ikun daqsxejn pilikorja ixidd minn dawn il-kbor. Ma tafx kif? Kienet tqum skud. U brieret ta' Malta. L-aktar li kienu jxidduhom kienu dawk il-kaccaturi, nghidu ahna, u xi hadd xih. Imbaghad kien hawn brieret ohra, iktar antiki, imma dawk anqas kienu ta' Malta, minghalija. Kienu jghidulha milsa. Qisha hekk, kif taqbad tghid, shiha, ma jkunx fiha toqba, la minn din in-naha u lanqas min-naha l-ohra. Din niftakar hafna ixidduha. Imbaghad biex ixidduha, billi ma kienx fiha toqba, idahhal wahda go l-ohra, it-tarf ta' hawn idahhlu gewwa. Imbaghad tigi bit-toqba, jaghmilha tnejn, tigi toqba u jxidda go rasu. U jhalli xi pipa, insomma, xi haga hekk, idahhalha go dik il-bicca li tibqa' vojta. Imbaghad kien hawn min ixidd il-misluta, tad-deheb, kbira, sabiha. Ta' zmieni hadd ma xiddha izjed, jien ghandi tmenin sena, ikkunsidra, imma ta' qabel kienu jxiddu hafna.

R. Mghandniex xi nghidu, l-bdiewa kienu dilettanti tas-sidrija u t-terha. U kienu jhobbu jilbsu xi libsa ta' Malta, ghax fiha xi tqatta'; izda saqajkom, jahasra, ilghala thalluhom hafjin?...Jew gie li tilbsu ukoll zarbun jew xi qorq?

M. Min ikun tar-raba' jkun daqsxejn skars fil-flus, u anke min ma jkunx kienu jxiddu tal-fard, nghidulu, bicca gilda tal-barrin. Jaqtaghha akkont siequ. Jaghmel il-qiegh tajjeb, u mbaghad isallab b'xi haga. Xi daqsxejn carruta mibruma. Imbaghad xi hadd sinjur jew xi hadd sta bene ixidd xi qorq jew xi zarbun. Kien hawn dawn tas-servizz. Kien hawn minn kollox. Iservieh ghall-knisja, u anke ghall-Belt. Ghax jien kelli n-nannu, ghadni narah sejjer il-Belt b'qorq tal-fard, nghidulu. U biex taparsi jkun divrenzjot kien jaghmillu l-qfieli tas-suf, suf tan-noghog. Jibrumhom satigi, nghidulu ahna. Hajta huxna, u jkunu rotob ma jwegghux. U jkunu nudfa shih. U la jkun l-uzu hekk, hekk. U anke ghal gar-raba', Bhalhom ukoll bhallikieku kienu juzaw. Fis-sajf il-qurqa tinxef u tkun ferma, tkun sewwa biex tirfes fuqha, u meta tkun fix-xita dik tirtab, u l-bicca l-kbira hofjin anke ghall-knis-